

Симоненко, Т. В. Депозитарій електронних копій наукової періодики України // Проблеми розвитку інформаційного суспільства: матеріали Міжнар. форуму, Львів, 7-9 жовтня 2009 р. / VI міжнар. наук.-практ. конф. "INFORMATIO-2009: Електронні інформаційні ресурси: створення, використання, доступ"; XIII міжнар. наук.-практ. конф. УкрІНТЕІ "Побудова інформаційного суспільства: ресурси і технології" — К.: УкрІНТЕІ, 2009. — С. 75-80.

ДЕПОЗИТАРІЙ ЕЛЕКТРОННИХ КОПІЙ НАУКОВОЇ ПЕРІОДИКИ УКРАЇНИ

**Симоненко Т. В.,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,**

Розглянуто нормативно-правові засади створення депозитарію електронних версій наукової періодики України. Наведено інформаційно-технологічні аспекти формування й використання його документальних ресурсів. Викладено напрями подальшого розвитку зібрання вітчизняних серіальних видань, що передбачають проведення наукометричних досліджень.

Сьогодні в глобальних комп'ютерних мережах реалізується понад тисячу проектів, що дотримуються концепції "відкритого доступу" [1]. В Україні за даними OpenDOAR (Directory of Open Access Repositories) станом на 01.09.2009 зібрання навчальних і наукових матеріалів, призначені для безкоштовного онлайн-доступу, формують 12 інституцій (Інститут біології південних морів НАН України, Інститут програмних систем НАН України, Національний університет "Києво-Могилянська академія", Харківська національна академія міського господарства та ін.) [2]. Констатуючи суттєвий прогрес у кількісному зростанні інституційних депозитаріїв, що забезпечують повнотекстовий доступ до результатів наукової та педагогічної діяльності, слід наголосити на потребі реалізації загальнодержавних інтернет-проектів формування, постійного зберігання та вільного використання документованих знань.

Нижче висвітлюються результати робіт, що проводяться в Національній бібліотеці України імені В.І.Вернадського (НБУВ) зі створення загальнодержавного депозитарію електронних копій друкованої наукової періодики України: нормативно-правові засади, інформаційно-технологічні аспекти формування й використання документальних ресурсів, напрями розвитку депозитарію.

Нормативною базою для ресурсного наповнення депозитарію є, насамперед, Закон України "Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки" [3], де наголошується на необхідності створення "електронних інформаційних ресурсів в архівах, бібліотеках та музеях, науково-дослідних установах з визначенням вимоги щодо обов'язкового зберігання в єдиному електронному форматі результатів наукової діяльності" та забезпечення вільного доступу "до результатів наукових досліджень, створених за рахунок коштів Державного бюджету України". З наведених витягів із Закону випливає вимога оприлюднення знань, одержаних у процесі науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної та виробничої діяльності вітчизняних учених і фахівців, у загальнодоступних онлайн-журналах і збірниках наукових праць. ВАК України та НАН України в рамках вищезгаданого Закону підготували в 2008 р. спільний наказ "Про затвердження Порядку передавання електронних копій періодичних друкованих наукових видань на зберігання до Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського" [4]. Цей нормативний акт передбачає, що засновники журналів і збірників наукових праць, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора та кандидата наук і на які можна посилатися у наукових статтях та дисертаціях, передають до НБУВ електронні копії видань, а бібліотека безоплатно розміщує ці копії на своєму сайті і забезпечує до них безкоштовний доступ. Можна констатувати дієвість Наказу – НБУВ щодня отримує кілька електронних копій друкованих періодичних видань і забезпечує узгоджений з інтелектуальними власниками режим доступу до електронних версій публікацій, зокрема зберігання з

наданням доступу через визначений час. За I півріччя 2009 р. у депозитарій наукової періодики України надійшло понад 500 видань.

Електронна копія друкованого періодичного видання, що передається до НБУВ, містить: титульний файл у форматі HTML з вихідними відомостями видання (назва, рік заснування, проблематика, періодичність, ISSN, засновник, свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації, головний редактор та редколегія, адреса редакції тощо); індексний файл у форматі HTML, у якому наводиться зміст видання з гіпертекстовими посиланнями на повні тексти статей; файли з текстами статей у форматі HTML або PDF. У разі використання формату HTML для текстової частини статті графічні матеріали представляються в форматах GIF або JPG. Передавання електронних копій до НБУВ здійснюється на компакт-дисках, USB Flash-накопичувачах і електронною поштою.

У титульному файлі НБУВ додатково вводить гіпертекстові посилання на довідкову інформацію про засновників і членів редколегій періодичних видань, що міститься в зібраннях "Наукові установи України" та "Наукові біографії вчених, діячів науки та техніки України" (ці зібрання формуються Бібліотекою). Наявність посилань дозволяє користувачам одержати не лише бібліографічні дані та документальну інформацію про результати наукової діяльності, а й знання про її творців. Відомості про осіб у загальному випадку включають їх біографічні дані, характеристику внеску в науку, бібліографію праць (на основі реферативної бази даних "Україніка наукова") та повні тексти найзначніших публікацій. Інформація про засновників періодичних видань містить коротку історичну довідку та основні досягнення (зокрема, реалізовані установою інноваційні проекти та створені наукові об'єкти, що становлять національне надбання). Гіпертекстові посилання являють собою форму реалізації семантичних зв'язків між суб'єктами (індивідуальними та колективними авторами) й об'єктами (періодичними виданнями та публікаціями) системи наукових комунікацій. Їх сукупність утворює семантичну мережу, що є однією з форм представлення знань і сприяння

когнітивним процесам, тобто процесам розумового усвідомлення користувачами зовнішньої інформації. Когнітивний напрям розвитку депозитарію спрямований на інтелектуалізацію інформаційного пошуку, що в загальному випадку включатиме два етапи. Перший із них – інформаційно-когнітивний – орієнтований на отримання знань про предметну галузь, яка цікавить користувача (виявлення потенційних авторів релевантної інформації, уточнення термінології тощо), а другим – інформаційно-пошуковий – на проведення бібліографічного пошуку документів і отримання їх повних текстів [5].

У якості основного пошукового засобу в депозитарії обрано такий сервіс системи Google як "користувацький пошук" [6]. Він забезпечує повнотекстовий пошук у межах зібрання електронних копій наукової періодики України шляхом уведення відповідних термінів у "вікно" пошуку Google, розміщене на головній веб-сторінці депозитарію (<http://www.nbuv.gov.ua/portal/>). Цей сервіс надає також прозору можливість проводити перевірку текстів на наявність у них фрагментів публікацій інших авторів і виявляти плагіат. Крім пошуку користувачі можуть здійснювати в депозитарії ієрархічну навігацію: послідовно переходити до будь-якого журналу, року його видання, конкретного номеру та змісту з посиланнями та текст статті. Слід додати, що інтегрована технологічна платформа і загальнодержавний статус зібрання періодики сприятиме зростанню онлайн-індексів цитування публікацій, що містяться в ньому, тобто підвищенню міжнародного рейтингу української науки.

Для довготермінового зберігання інформаційних ресурсів депозитарію застосовуються оптичні диски Plasmon UDO (Ultra Density Optical), технологія яких передбачає використання "голубого" лазера й забезпечує гарантований 50-річний строк збереження даних. Запис на ці носії обсягом 30 і 60 GB здійснюється щоквартально.

Окремо слід зупинитися на перспективах розвитку депозитарію. Вони пов'язані з можливостями комп'ютерної обробки масивів електронної наукової інформації і, зокрема, проведення в них бібліо- та наукометричних досліджень.

Найбільші проекти такого плану, що реалізовані Інститутом наукової інформації США та видавництвом Elsevier, передбачають рейтингування журналів, публікацій, авторів і колективів на основі індексів цитування. Однак, українська періодика представлена в наукометричних базах даних згаданих інституцій недостатньо. Очевидно, що аналіз документальних потоків в Україні та одержання на цій основі формальних показників ефективності наукових досліджень – це завдання для вітчизняних фахівців у сфері інформаційної діяльності. Формуємий депозитарій електронних копій наукової періодики розглядається нами як інформаційна база, що дозволить отримати такі показники.

Як першочергове завдання розглядається рейтингування періодичних видань за ступенем їх інтегрованості в систему наукових комунікацій. У якості критерію для рейтингування виступає сукупність визначених методом експертних оцінок формальних ознак, які не зачіпають безпосередньо змістовне наповнення журналу, але опосередковано його характеризують. До цих ознак віднесено: час існування видання, його періодичність, наявність ISSN, науковий статус засновника та головного редактора, наявність перекладної версії, розкриття змісту статей у реферативних ресурсах, відповідність видавничим вимогам. Слід наголосити – індекс інтегрованості характеризує не науковий рівень журналу, а ступінь його визнання та поширення в інфосфері науки і ймовірність оперативно одержати відомості про опубліковані в цьому журналі результати інтелектуальної діяльності суспільства. Індекс інтегрованості приймає значення від 0 до 10. Періодичне видання з індексом 4 і більше можна вважати інтегрованим у систему наукових комунікацій; якщо ж цей індекс менше 3, то публікації у виданні можуть залишитись непоміченими. Констатуючи, що індекс інтегрованості видання в систему наукових комунікацій поступається широко відомому імпаکت-фактору журналу, слід наголосити на простоті та оперативності його одержання. Це дозволяє вже в цьому році здійснити в депозитарії електронних копій наукової періодики України експрес-рейтингування видань.

Наступний крок – започаткування в депозитарії наукометричних технологій. Вони передбачають уведення облікових записів на наукові колективи та авторів, поточний моніторинг їх публікаційної активності, а також одержання та аналіз даних щодо процесів онлайн-використання інформаційних ресурсів зібрання наукової періодики. Процедури аналізу здійснюватимуться шляхом статистичної обробки log-файла, що автоматично формується операційною системою комп'ютера, на якому встановлено депозитарій. Це дозволить на основі виявлення груп публікацій підвищеного попиту та семантичних зв'язків між ними й авторами (індивідуальними та колективними) відстежувати тенденції розвитку наукових напрямів.

Висновки.

1. Депозитарій електронних версій наукової періодики України – якісно новий крок у формуванні національних інформаційних ресурсів відкритого доступу. Він забезпечує збереження для наступних поколінь документованих у цифровій формі знань і онлайн-доступ до результатів наукових досліджень, створених за рахунок коштів Державного бюджету України.

2. Когнітивний напрям розвитку депозитарію передбачає організацію в ньому розвиненої системи гіпертекстових зв'язків між спорідненими в семантичному плані елементами (публікаціями, їх авторами, колективами).

3. Наукометричний напрям розвитку депозитарію спрямований на створення комп'ютерних технологій, що дозволять одержувати формалізовані оцінки ефективності досліджень і відстежувати тенденції розвитку науки.

Список використаної літератури

1. Ярошенко, Т. О. Наукова інформація у відкритому доступі : нові моделі комунікації в інформаційному суспільстві [Текст] / Т. О. Ярошенко //

Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2006. – № 4. – С. 80–87.

2. Directory of Open Access Repositories [Electronic resource]. — Way of access: <http://www.openoar.org/> . — Title from the screen.

3. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки [Текст] : Закон України від 9 січ. 2007 № 537-V // Відомості Верховної Ради України. — 2007. — № 12. — С. 102.

4. Про затвердження Порядку передавання електронних копій періодичних друкованих наукових видань на зберігання до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського [Електронний ресурс] : наказ ВАК України та НАН України від 07.07.2008 № 436/311; зареєстровано в Мінюсті України 15.01.2009 № 20/16036. — Режим доступу:

http://www.nbuv.gov.ua/law/08_elkop.html. — Назва з екрану.

5. Симоненко, Т. В. Когнітивний напрям розвитку інформаційно-бібліотечних систем [Текст] / Т. В. Симоненко // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: Проблеми науки, освіти, практики: Зб. матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 20-22 травня 2008 р. — К., 2008. — С. 19-20.

6. Система пользовательского поиска Google [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.google.ru/coop/cse/>. — Загл. с экрана.